

Recenzijos

LENKŲ FILOSOFIJA VILNIUJE: ŽINGSNIS DETALIOS ANALIZĖS LINK

Visai natūralu, kad Torūnės universiteto filosofijos istorikų, tyrinėjančių lenkų filosofiją, dėmesį patraukė filosofijos dėstymas Vilniuje ir šio miesto mokslininkų darbai. Po Antrojo pasaulinio karo kaip tik į Torūnę atvyko Tadeuzas Czeżowski ir Henrykas Elzenbergas, iki 1939 m. dirbę Vilniaus universitete. Naujai įsteigtas Mikalojaus Koperniko universitetas praturtėjo ne tik dviem garsiais vardais, bet ir šių lenkų filosofų asmeninėmis bibliotekomis bei tyrinėjimų medžiaga. Tačiau reikšmingiausia buvo tai, kad atsirado galimybė suburti naują filosofų būrelį, besiremiantį 1919–1939 m. gimusia tradicija. Filosofai, dirbę Vilniuje iki karo, galėjo tęsti savo darbus naujoje vietoje. Tarpukariu Vilniaus filosofai savo šaknų ieškojo senojo Vilniaus universiteto filosofų darbuose, nuveiktuose prieš šimtmetį – iki jį uždarė Rusijos caras. Taigi Stepono Batoro universitetą (SBU) ir ankstesnį Vilniaus universitetą tesiejo vieta. Kad ir kaip bebūtų, Władysławas Tatar-kiewiczzius atliko keletą įdomių darbų apie filosofijos Vilniuje istoriją iki 1832 metų. Iš tikrųjų jis dirbo SBU tik vienerius metus, tačiau tai buvo pirmi, patys sunkiausi SBU gyvavimo metai.

Turint omenyje šias istorines aplinkybes, Vilniaus filosofinis gyvenimas, kaip sistemingų istorinių tyrinėjimų objektas, pasirodo esąs platus ir nepakankamai ištyrinėtas lenkų ir euro-

pietiškosios filosofijos fragmentas. Filosofijos Vilniuje istorija gali būti padalyta į du laikotarpius. Pirmasis – nuo 1578 metų, kai Steponas Batoras įkūrė Vilniaus akademiją, iki 1832 metų, kai caras uždarė Vilniaus universitetą po lapkričio sukilimo. Devynioliktojo amžiaus trečiajame dešimtmetyje lenkiškoje akademijoje, kurioje reiškėsi patriotinis jaunimo judėjimas, prasidėjo stipri rusifikacija, kaip tik dėl to buvo išvaryti Józefas Gołuchowski ir Joachimimas Lelwelis. Šis du šimtmečius apimantis filosofijos dėstymo laikotarpis nebuvo homogeniškas. Antasis laikotarpis – tai du SBU dešimtmečiai, pasibaigę po 1939 metų rugsėjo. Tai buvo stabilus ir nuoseklus filosofų darbo metai. Kaip jau minėta, nėra pagrindo kalbėti net apie netiesioginį intelektualinį ryšį tarp ankstesniojo Vilniaus universiteto ir SBU. Štai kodėl filosofija universitete, kuri savo dekretu įsteigė Józefas Piłsudskis, – tai bendros panoramos atžvilgiu visiškai atskiras tyrinėjimų objektas. Apie jo išskirtinumą galime spręsti pagal šaltinius, pagal universiteto organizaciją.

Šis trumpas filosofijos dėstymo Vilniuje laikotarpis kaip tik ir tapo čia aptariamos knygos¹ objektu. Knygoje skelbiami pranešimai, skaity-

¹ *Filozofia na Uniwersytecie Stefana Batorego*, ed. by J. Pawlak. Toruń: Univ. M. Kopernika, 2002.

ti Torūnės konferencijoje 2000 metais. Kaip pripažįsta rinkinio sudarytojas J. Pawlakas, ši knyga nepretenduoja pateikti visa apimančią filosofijos SBU vaizdą, tai tik žingsnis link detalios istorinės šio laikotarpio analizės (p. 10). Tai neabejotinai teisinga pastaba, kadangi vientisa analizė vargu ar įmanoma kolektyviniame darbe.

Taigi ši knyga – tikrai ne paskutinis žingsnis, bet ir ne pirmas. 1996 metais pasirodė kitas straipsnių rinkinys, kuriame tyrinėjama ir filosofija SBU, tačiau šios knygos objektas buvo platesnis – filosofija Vilniuje kaip visuma, prasidedanti XVI amžiaus filosofais². Ši knyga taip pat sudaryta remiantis konferencijoje skaitytais pranešimais. Konferencija įvyko 1995 m., joje buvo apibendrinti ligtoliniai filosofijos Vilniuje tyrinėjimai, numatytos tolesnių tyrinėjimų kryptys.

Iki 1989 m. tarpukario lenkų filosofijos tyrinėjimus sunkino ne filosofinio pobūdžio priežastys. Tuo metu buvo problemiška net užsiminti apie lenkus Lietuvoje – tai keldavo nemokslines emocijas. Svarbiausi lenkų darbai, liečiantys filosofijos ypatumus Stepono Batoro universitete, buvo T. Czeżowskio straipsniai ir W. Tatarkiewicziaus, W. Lutosławskio ir kitų prisiminimai³.

Lenkiškąją filosofijos Vilniuje bibliografiją papildė dar viena knyga – Jaceko Juliuszo Jadackio *Garsūs Vilniaus filosofai (Sławni Wilnianie filozofowie)*, kurią 1994 m. išleido Lenkų leidykla Vilniuje. Tai dvidešimties straips-

nių rinkinys, supažindinantis su žymiausiais lenkų filosofais, praleidusiais Vilniuje daugiau ar mažiau laiko. Filosofai pristatomi pagal abėcėlę. J. J. Jadackis parašė trumpą kiekvieno mąstytojo biografiją, apibūdino jų filosofines pažiūras, pridėjo keletą aforizmų ar to meto atsiliėpimų apie juos. Vienas iš knygos privalumų, tegu ne filosofinių, yra nuotraukos: kai kurios archyvinės, o kitos – paties autoriaus padarytos jam lankantis Vilniuje. Nuotraukose – su filosofų vardais susiję pastatai, namai, taip pat Vilnius kaip gražus miestas. Dešimtojo dešimtmečio viduryje knygos vertė lėmė pats problemos pripažinimas, autorius atvėrė menkai žinomą istorinių filosofinių tyrimų sritį.

Būtent šių knygų kontekste, ypač prisimenant *Filosofiją Vilniaus universitete*, reikia vertinti *Filosofijos SBU* reikšmę. Taip žvelgiant paaiškėja, koks tai svarbus žingsnis link išsamaus Vilniaus filosofijos istorijos tyrimo.

Čia negalėsime aptarti visų šios knygos straipsnių, tačiau kai kurie iš jų verti specialaus dėmesio. Skaitytojas, mažai žinantis apie filosofiją Vilniuje 1919–1939 m., gali susidaryti klaidingą išpūdį apie jos pobūdį ir ypatumus. Pavartę knygą galime daryti išvadą, kad garsiausi, aukščiausio lygio to meto SBU filosofai buvo Feliksas Koneczny ir Marianas Zdziechowski. Tai būtų neabejotinai klaidinga išvada, tačiau būtent tokią pagrindžia jų pažiūras aptariančių straipsnių skaičius. Trys iš dvylikos straipsnių skirti vien M. Zdziechowskiui⁴, vienas – konkrečiai F. Ko-

² *Filozofia na Uniwersytecie Wileńskim*, ed. by R. Jadczyk and J. Pawlak. Toruń, 1997.

³ Stanisława Borzymo priedas (35 p.) prie knygos *Zarys dziejów filozofii polskiej 1815–1918 (Lenkijos filosofijos istorijos apybraižos 1815–1918)* (Varšuva, 1983). Jo tekstas skirtas lenkų filosofijai 1919–1939 m. ir vienas puslapis – tiesiogiai apie filosofiją SBU. Sutikdami, kad SBU buvo naujas akademinis centras – nors dėl to galima ginčytis – kultūrinėje dykumoje, kaip kartais sakoma, turime pareikšti, kad vieno puslapio vis dėlto mažoka.

⁴ Dariusz Barbaszyński, *W obliczu końca – wileńskie refleksje Mariana Zdziechowskiego (Pabaigos akivaizdoje – vilnietiški M. Zdziechowskio apmąstymai)* (p. 134–152); Zbigniew Opacki, *Między filozofią historii a polityką. Niemcy w myśli Mariana Zdziechowskiego (Tarp istorijos filosofijos ir politikos. Vokietija M. Zdziechowskio darbuose)* (p. 154–178); Roman Bäcker, *Marian Zdziechowski wobec bolszewickiej Rosji. Pomiedzy widmem zagłady a antykatastrofizmem (M. Zdziechowskis ir bolševikinė Rusija. Tarp anihilicijos fantomo ir antykatastrofizmo)* (p. 180–192).

neczny⁵, o viename straipsnyje palyginamas etinių klausimų sprendimas jų abiejų filosofinėse pažiūrose.⁶ Straipsnių autoriai aptaria M. Zdziechowskio istoriosofiją ir etiką, tačiau pirmiausia jis buvo literatūros istorikas, kurio istoriniai ir filosofiniai pamąstymai taip pat verti dėmesio. Kaip literatūros istorijos profesorius jis skaitė paskaitas, kuriose nagrinėjo literatūros, filosofijos istorijos bei istoriosofijos veikalus. Panašūs klausimai diskutuojami ir straipsniuose apie F. Koneczny pažiūras. Pagrindinis jo mokslinių interesų objektas buvo istorija, jis vadovavo SBU Rytų Europos istorijos katedrai. Civilizacijos teorija ir istoriosofija, abi susijusios su istorija, taip pat minimos tarp pagrindinių jo mokslinių interesų. Vienas šio rinkinio straipsnis skirtas Bronisławui Wróblewskiu⁷, kuris vadovavo Baudžiamosios teisės katedrai ir tuo pat metu domėjosi teisės filosofija bei moralinio vertinimo problema etikoje.

Taigi pusėje – šešiuose iš dvylikos – straipsnių aptarinėjamos pažiūros mąstytojų, kuriems filosofija nebuvo svarbiausias mokslinio tyrimo interesas. Natūraliai iškyla klausimas: kas atsitiko su profesionaliais SBU filosofais? Kur jie? Tadeusz Czeżowski⁸, Marianas Massonius⁹

⁵ Leszek Gawor, *Nauka o wielości cywilizacji Feliksa Konecznego jako historiozofia (Civilizacijų plūralumo doktrina: Feliks Koneczny kaip istoriosofas)* (p. 194–210).

⁶ Eugeniusz Wasilewski, *O istocie i sposobach funkcjonowania dobra według Feliksa Konecznego i Mariana Zdziechowskiego (Apie gėrio veikimo esmę ir modusus. Pagal Feliksą Koneczny ir Marianą Zdziechowskį)* (p. 212–222).

⁷ Jerzy Kolarzowski, *Bronisława Wróblewskiego filozoficzne założenia procesu tworzenia prawa (Bronisławo Wróblewskiego filosofiniai įstatymo formavimosi pagrindai)* (p. 224–252).

⁸ Wiesław Mincer, „Uniwersytet“ Tadeusza Czeżowskiego (*Tadeusz Czeżowskio „Universitetas“*) (p. 100–118).

⁹ Barbara Szotek, *Marian Massonius jako rzecznik naukowości filozofii w Wilnie (Marian Massonius kaip mokliškai orientuotos filosofijos advokatas Vilniuje)* (p. 84–98).

ir Bogumił Jasinowski¹⁰ – kiekvienam iš jų skirtas straipsnis, tačiau kiekvienam tik po vieną. Deja, nėra paskirta nė vieno straipsnio filosofinėms Henryko Elzenbergo ar Wincenty'o Lutosławskio pažiūroms, tad jų įnašas į filosofiją Vilniuje lieka skaitytojui nežinomas. H. Elzenbergas SBU dirbo neilgai (1936–1939), tačiau jis buvo svarbi figūra siekiant suprasti Vilniaus filosofijos pobūdį. Dar blogiau, kad knygoje nepristatytas tokių mąstytojų kaip Władysławas Horodyskis, Władysławas Tatarkiewiczus, Włodzimierz Szyłkarskis ar Ludwikas Chmajus Vilniaus laikotarpis. Iš tikrųjų dėl įvairių priežasčių jie dirbo čia neilgai, todėl negalėjo padaryti didesnės įtakos studentams, besidomintiems filosofija, tačiau, pavyzdžiui, W. Tatarkiewiczus atvykdavo į Vilnių skaityti paskaitų net ir po to, kai išvyko į Poznanę, o vėliau – į Varšuvą. Pasigendama ir Teologijos fakulteto filosofų – kunigų Stanisławo Domińczako, Leono Puciata'os, Michała Klepaczko, Antonio Koriciko – visi jie domėjosi filosofija, filosofijos istorija ir logika.

Dalį minėtų spragų užpildo ankstesnė knyga – *Filosofija Vilniaus universitete*. Turint omenyje šios knygos chronologinę apimtį, SBU istorijos dvidešimtmetis yra santykinai gana trumpas laikotarpis, tačiau joje paskelbti du straipsniai apie H. Elzenbergo filosofiją ir du – apie M. Zdziechowskį, o vienas skirtas vilniškiam T. Czeżowskio laikotarpiui. Joje taip pat esama straipsnių apie W. Tatarkiewiczų, W. Lutosławskį, F. Koneczny ir B. Wróblewskį – po vieną apie kiekvieną.

Negalima nutylėti to fakto, kad aptariamoje knygoje nėra nė vieno straipsnio apie W. Lu-

¹⁰ Józef Pawlak, *Bogumił Jasinowski – badacz cywilizacji wschodniochrześcijańskiej (Bogumił Jasinowski – Rytų krikščioniškosios civilizacijos tyrinėtojas)* (p. 254–274).

tosławskiego filozofiją, nors jis dešimt metų vadovavo pirmajai Filosofijos katedrai, taip pat atliko svarbų vaidmenį kuriant filosofijos seminarą SBU. Be to, jis paskatino promocijas, pirmąjį SBU filosofijos daktarą – Benedyktą Woyczyński. Pastarojo disertacijos tema buvo sielos problema Platono filosofijoje. Filosofijos studentams W. Lutosławskis skaitė fundamentalias paskaitas, tokias kaip filosofijos istorija, metafizika, etika bei istorijos filozofija. Neįmanoma papasakoti vilniškės filozofijos istorijos be šio žmogaus, – galima jį vertinti skirtingai, tačiau nesąžininga tenkintis vien jo paminėjimu. SBU buvo ne vienintelis jo veiklos laukas. 1909 metais jis subūrė vietinę patriotinės šviečiamosios veiklos draugiją *Eleusis*, savo veiklą pradėjęs Krokuvoje. Pažymėtina, kad po to, kai buvo priverstas išeiti į pensiją, – to jis niekada neatleido nei savo kolegoms profesoriams, nei Religijū tikėjimų ir švietimo ministerijai – W. Lutosławskis retkarčiais apsilankydavo Vilniuje ir čia paskaitydavo paskaitų, pavyzdžiui, pakviestas savo buvusio mokinio iš Krokuvos S. Pigońo, kuris jau profesoriavo SBU.

Ypatinę nepagarbą Lutosławskiui galime įžvelgti tokia sakinyje: „Czeżowski bendradarbiavo su Massoniusu, o jo santykiai su Lutosławskiū buvo komplikuoti“ (p. 27). Nenuostabu, kadangi Lutosławskis, tiesą sakant, dažnai įsiveldavo į konfliktus ar nesusipratimus: tai nevisada buvo jo kaltė. Tačiau keistai nuskamba išnaša po cituoto sakinio – ištrauka iš Czeżowskio laiško Twardowskiui: „Čia vis labiau jaučiu filozofinę izoliaciją. Negelbsti nei Massoniusas, nei tuo labiau Lutosławskis, priešingai, jie tik kelia man rūpesčio reikalaudami į juos atsižvelgti“ (p. 27). Gali būti, kad tokį Lutosławskio nuvertinimą lėmė atvirai neigamas Vilniaus filozofinės aplinkos vertinimas, tiesiai išreikštas Czeżowskio autobiografijoje. Jo kraštutinė

nuomonė buvo tam tikra prasme neteisinga, susijusi su vienišumo jausmu. Czeżowski buvo ne vienintelis, skundęsis, kad jo nesupranta kolegos. Dar vienas nesantaikos šaltinis galėjo būti nuolatinės Lutosławskio išvykos. Jis keliavo po Lenkiją ištisas savaites skaitydamas paskaitas, taigi neatlikdavo savo pedagoginių pareigų Vilniuje. J. Pawlakas taip pat pastebi, kad kai kurios jo kalbos Fakulteto taryboje buvo kontroversiškos, tačiau jokių tai įrodančių detalių, deja, nepateikia (p. 29).

Rekonstrukcijos detalumo prasme geriausi patys didžiausi knygos *Filozofija SBU* straipsniai – tai du Torūnės universiteto profesorių Józefo Pawlako¹¹ ir Włodzimierzo Tyburskio¹² darbai, taip pat trumpesnis Romano Plečkaičio straipsnis¹³. Visos knygos sudarytojas J. Pawlakas pateikia filozofijos katedrų istoriją, filozofų, susijusių su universitetu, pavardes. Jis apžvelgia dvidešimt Vilniaus filozofijos raidos metų kaip vientisą procesą. Kiekvienam norinčiam detaliau susipažinti su pagrindiniais Vilniaus filozofais fundamentalus Pawlako tekstas tampa tikru biobibliografinės informacijos vadovu. Autorius ėmėsi rizikingo uždavinio aptarti SBU filozofiją kaip visumą, jis rašo: „Nedominavo jokia įtakingesnė lenkiška filozofijos mokykla. Vilniaus filozofinei terpei būdingas mokslinių interesų universalumas, pliuralistinis filozofijos esmės supratimas [...]. Išskirtinai pozityvistinės orientacijos darbai [...] koegzistavo su tautinės filozofijos sąvokomis, su naujų etikos tyrimo sri-

¹¹ *Środowisko filozoficzne Wilna (1919–1945) (Vilniaus filozofinė aplinka (1919–1945))* (p. 12–44).

¹² *Myśl etyczna na Uniwersytecie Wileńskim (1919–1945) (Etinė mintis Vilniaus universitete (1919–1945))* (p. 46–82).

¹³ *Litewskie badania nad filozofią uprawianą na Uniwersytecie Stefana Batorego (Lietuvos tyrinėtojai apie filozofiją SBU)* (p. 120–132).

čių ar antropologijos tyrinėjimais, [...]. Nepaisant šios interesų įvairovės ir skirtingų tiriamojo darbo prioritetų, Vilniaus universitete vyravo tolerancijos skirtingoms orientacijoms ar pažiūroms principas, akademinio bendradarbiavimo dvasia“ (p. 8). Šis pasažas – tai žvilgsnis pro rožinius akinius. Negalima daryti išvados apie vaisingą bendradarbiavimą vien remiantis tuo, kad dirbta Vilniuje tuo pačiu metu. Kad būtų galėjęs, Czeżowski būtų atleidęs Massoniusą, būtų išsiuntęs Lutosławskį lauk, pastarasis taip pat būtų atsikratęs jų abiejų, jei tik būtų galėjęs. Skirtingos filosofijos sampratos koegzistavo, o ne bendradarbiavo, filosofinė terpė visiškai nepasižymėjo jokiais pliuralistinėmis orientacijomis. Kiekvienas dėstytojas vadovavosi sava filosofijos ir jos dėstyimo samprata. Buvo labai sunku suderinti mesianizmą su Lvovo ir Varšuvos mokyklos postulatais. Skirtingų kryptių atstovų koegzistavimas reiškė ne kokią nors sąmoningą Vilniaus profesorių pasirinkimą, o vien Lenkijos filosofinių studijų organizacinės struktūros įtaką.

W. Tyburskio straipsnis, taip pat neminintis Lutosławskio, aprašo etines Koneczny, Wróblewskio, Elzenbergo and Czeżowskio idėjas. Jis tarsi nubrėžia maršrutą keliaujančiam per etinius įvairių mokslininkų darbus, matyti, kad straipsnis pareikalavo tikrai didelio autoriaus triūso. Šiokiui tokiu trūkumu pristatymo detalumo prasme laikytina tai, kad straipsnyje stinga filosofinių idėjų tarpusavio palyginimo, jų bendrumo ar skirtumo aptarties. Autorius paskyrė dėmesio kai kuriems mažiau žinomiems filosofams, nepublikuotiems Elzenbergo tekstams, pabrėžė būtinybę juos aptarti, – tai iš tiesų labai svarbu.

R. Plečkaičio straipsnis labai įdomus lenkų filosofijos tyrėjams. Mokslininkas iš Vilniaus pristato Lietuvos tyrėjų darbus apie filosofijos

istoriją Lietuvoje, taip pat filosofijos SBU tyrinėjimus. Jie menkai žinomi ir neįvertinti Lenkijoje. Autorius trumpai aptaria, kaip lenkų filosofų darbus priėmė to meto Lietuvos mąstytojai, ir teigia, jog pagrindinis dėmesys buvo skiriamas Lutosławskio mesianizmo kritikai bei Koneczny'o istorijos filosofijos idėjoms. R. Plečkaitis straipsnyje nurodo savo darbus, susijusius su šiuo lenkų filosofijos laikotarpiu. Reikšminga tai, kad minimi darbai pagrįsti archyviniais tyrinėjimais. Be to, jo vadovaujamas Alvydas Jokubaitis parengė ir apgynė daktaro disertaciją apie filosofiją Stepono Batoro universitete. R. Plečkaitis rašo: „Neseni lenkų filosofijos tyrinėjimai Lietuvoje turi pažintinę vertę humanitarinių mokslų, taip pat Istorijos fakulteto studentams bei mokslininkams, visiems Lietuvos intelektualams“ (p. 132). Sunku sutikti su tokia nuomone. Bent jau daliai lenkų filosofijos istorikų būtų tikrai įdomu susipažinti su lietuviškais šios srities tyrinėjimais. Vienintelė problema – vertimas į lenkų kalbą. Labai gaila, kad R. Plečkaičio straipsnis toks trumpas. Skaitytojais tikrai norėtų sužinoti apie tai daugiau, lieka tikėtis, kad toks noras paskatins juos plačiau pasiskaityti apie šį laikotarpį.

Trys pirmiau aptarti straipsniai yra šios knygos branduolys. Jų autoriai bando atlikti išsamią analizę. Skaitytojas visada turi teisę kritikuoti straipsnių trūkumus, tačiau jie nubrėžia kelią, laukiantį tų, kurie sieks perprasti savotišką Vilniaus filosofinę terpę. Optimistiškiausia žinia, kurią gauname skaitydami šiuos straipsnius, yra ta, jog Vilniaus tyrinėjimai nebūtinai skiria Lenkijos ir Lietuvos mokslininkus, priešingai – kai minėtas laikotarpis traktuojamas kaip bendras dviejų tautų paveldas, pats objektas vienija vaisingiems šios temos tyrinėjimams. Torūnės ir Vilniaus universitetų, taip pat Lenkų universiteto Vilniuje bei kitų Lenkijos filosofi-

jos centrų mokslininkai bendradarbiauja plėtodami šią temą. Kelias į išsamią lenkų filosofijos Vilniuje istoriją tęsiasi, o *Filosofija SBU*, kaip ir planavo knygos sudarytojas bei autorius J. Pawlakas – tai svarbus žingsnis kuriant nuoseklią Vilniaus filosofų veiklos istorijos bei jų darbų supratimą.

Iš šios knygos galima daryti keletą išvadų. Pirmą, būtina baigti detalius ir sisteminius archyvų tyrinėjimus. J. Pawlakas, W. Tyburskis, R. Plečkaitis ir Z. Opackis daugiau ar mažiau remiasi Lenkijoje ir Lietuvoje esančia archyvine medžiaga. Tam tikrus archyvinčius tyrinėjimus atliko J. Jadackis ir R. Jadczaikas. Šiandien, kai Lietuvos valstybės istorijos archyvas užtikrina galimybę lengvai pasiekti šiuos šaltinius, nebus sunku juos pateikti ir publikuoti. Antra, Vilniaus filosofų darbai turėtų būti paskelbti iš naujo, o dalis – pirmą kartą, kadangi dar esama niekada neskelbtų to meto darbų. Publikavimo uždavinys iš dalies jau atliktas, pavyzdžiui, Torūnės universiteto iniciatyva buvo paskelbti Elzenbergo darbai. Trečia, po kurio laiko reikia vėl surengti konferenciją, kurioje aptartume atliktus tyrinėjimus, apibendrintume laimėjimus.

Ši knyga, kaip ir norėjo jos sumanytojai, yra žingsnis link visybiško Vilniaus filosofijos istorijos paveikslas. Tačiau tam būtina paskelbti kitų Torūnės universiteto mokslininkų darbus, užtikrinti glaudesnę lenkų ir lietuvių mokslininkų bendradarbiavimą. Reikia pripažinti, kad čia pristatoma knyga gali nepatenkinti kai kurių skaitytojų lūkesčių. Pavadinimas *Filosofija Stepono Batoro universitete* pagrindžia lūkestį, kuris pranoksta paskelbtos knygos turinį. Palyginti su minėta *Filosofija Vilniaus universitete*, ši ėmėsi siauresnės temos, todėl analizė turėtų būti detalesnė ir gilesnė. Taip, deja, neatsitiko, tad galima tik pasidžiaugti, kad skaitytojas vis dėlto ras knygoje vertingus J. Pawlako, W. Tyburskio ir R. Plečkaičio straipsnius. Lieka tik palinkėti Torūnės filosofams ateityje sėkmingai įgyvendinti ambicingą planą ir gali būti, kad neilgai trukus galėsime skaityti knygą, tarkime, tokiu pavadinimu: *Filosofijos istorija Vilniuje 1919–1939*.

Tomasz Mróz

Iš anglų kalbos vertė Nijolė Lomanienė